

PRZEMIANY POLITYCZNE WE WSPÓŁCZESNEJ GRUZJI A AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA JEJ MIESZKAŃCÓW*

Andrzej Furier

Instytut Politologii i Europeistyki, Uniwersytet Szczeciński
ul. Krakowska 71/79, 71-017 Szczecin, andrzej.furier@univ.szczecin.pl

Streszczenie. W artykule podjęto próbę przeanalizowania przemian politycznych w Gruzji i na Kaukazie Południowy w ostatnich dwóch dekadach. Opierając się na prowadzonych wcześniej badaniach, autor skupił uwagę na prezentacji nowych elementów tych relacji, z działaniami organizacji pozarządowych na czele. Przedstawienie ich dokonań na przykładzie Gruzji wynika z dwóch przesłanek – przekonania o wiodącej roli tego państwa w promowaniu przemian demokratycznych na Kaukazie oraz docenienia oddziaływania tych organizacji na cały region (ponadnarodowy charakter NGO).

Omawiane przemiany dokonują się w warunkach aktywnego oddziaływania politycznego zarówno sąsiadów, ale także innych państw i organizacji międzynarodowych. Obszerne odwołania do tego elementu stanowią ważną część artykułu. Skupienie się na działaniach Rosji, USA i Unii Europejskiej jest zrozumiałe ze względu na to, że mają one decydujący wpływ na rozwój sytuacji. W artykule podkreślono znaczenie kontaktów rosyjsko-gruzińskich, które obfitowały od końca XVIII w. zarówno w akty przemocy, jak też współpracy. Bilans tej współpracy jest dzisiaj różnie oceniany, ale bezsporne jest, że Rosja była przez ostatnie dwa stulecia pomostem łączącym Gruzję i Kaukaz z Europą. Obecnie Kaukaszczycy próbują zrezygnować z tego pośrednictwa, preferując bezpośrednie kontakty. Stwarza to niezwykle dogodny warunki dla aktywności poszczególnych państw europejskich (w tym Polski), jak też całej Unii Europejskiej. Dobrym przykładem tej aktywności jest opisana w artykule realizacja programów pomocowych oraz wspieranie organizacji pozarządowych.

Słowa kluczowe: Kaukaz, Gruzja, NGO Caucasus, Georgia, NGO

WPROWADZENIE

Wojna gruzińsko-rosyjska z sierpnia 2008 r. spowodowała zwiększone zainteresowanie badaczy i publicystów Kaukazem, a szczególnie jego południową częścią. Dominującą od 1994 r. problematykę czeczeńską zastąpiły opracowania na temat Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu. Wojna Gruzji z Rosją ujawniła zasadniczą rozbieżność interesów politycznych jej uczestników. Konflikt gruzińsko-

* Artykuł został napisany w oparciu o tekst referatu „Zagrożenia zewnętrzne dla przemian społecznych i politycznych we współczesnej Gruzji”, wygłoszonego na konferencji „Globalny rozwój w kontekście społeczno-gospodarczych wyzwań Azji Środkowej i Kaukazu Południowego” (30 listopada – 1 grudnia 2009 r.) w UAM.

-rosyjski przybrał tak ostrą formę, bo zderzyły się ze sobą dwie polityki – rosyjska, akcentująca na Kaukazie swoje mocarstwowe aspiracje, i gruzińska, skierowana na uporządkowanie wewnętrznych relacji z uniezależnionymi od Tbilisi regionami – Południową Osetią i Abchazją. W atmosferze doniesień z frontu liczni komentatorzy polityczni prześcigali się w wymienianiu aktów wrogości między walczącymi państwami. Badacze zajęli się pisaniem opracowań na temat samego konfliktu, które z powagą analizowały starcie Dawida z Goliatem, w którym, inaczej niż w Biblii, zwycięstwo odniósł większy i silniejszy. Nie zawsze rozumiano wyjątkowe znaczenie Gruzji, która do wieku XX przewodziła kaukaskim procesom integracyjnym¹.

Czy jednak analizowanie relacji rosyjsko-gruzińskich oparte na propagandzie wojennej obu stron można wyjaśnić ich istotę? Wbrew obiegowym opiniom, w historii kontaktów obu państw jest przecież znacznie więcej przykładów współpracy niż elementów wrogości i konfliktu. Ostatnie brały się głównie z braku zrozumienia przez imperialną Rosję gruzińskich potrzeb. Zaczniemy więc od stwierdzenia, że objęcie chrześcijańskiej Gruzji rosyjskim protektoratem pod koniec XVIII w. odbyło się na jej prośbę i zapewniło obronę przed agresywnymi poczynaniami Turcji i Persji. Zbliżenie do prawosławnej Rosji było zrozumiałym wyborem, jeśli weźmiemy pod uwagę zagrożenia, jakie niosła dla Gruzinów polityka muzułmańskich sąsiadów z południa. Strona rosyjska nie dotrzymała jednak warunków zawartego w 1783 r. porozumienia i wykorzystała je do stopniowego zaanektowania ziem gruzińskich. Dzieje wzajemnych kontaktów obfitowały odtąd zarówno w akty przemocy, jak też współpracy. Nie wchodząc w szczegóły, należy jednak podkreślić, że niezaprzeczalnym pozytywnym zbliżeniem gruzińsko-rosyjskiego w XIX w. było zabezpieczenie przed wynarodowieniem oraz podniesienie na wyższy poziom gruzińskiej oświaty, kultury i gospodarki. W wyniku zwycięskich wojen stoczonych przez Rosję, spod panowania tureckiego wyzwolono ziemie gruzińskiej Adżarii, od kilku wieków poddawane procesowi islamizacji. Niezależnie od ocen toczonych na tym terenie wojen, skutecznie zabezpieczały one przez dwa stulecia ziemie gruzińskie, co doprowadziło do odbudowania przez Gruzinów potencjału demograficznego. W tym samym okresie negatywnie na rozwój gruzińskiego narodu wpływały działania rusyfikacyjne, utrwalające postawy oporu i niechęci wobec Rosji. Doprowadziły one ostatecznie w 1918 r. do próby zbudowania niepodległego państwa – Demokratycznej Republiki Gruzji. Chociaż upadła ona w 1921 r. pod naporem sił bolszewickich, stała się punktem odniesienia dla kolejnych prób odzyskania politycznej samodzielności pod koniec istnienia ZSRR. Ich uwieńczeniem było objęcie władzy przez stojącego na czele antykomunistycznej opozycji Zwiada Gamsa-

¹ Analiza tego konfliktu w: R. Potocki, *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009. Efektem wzrostu zainteresowania Kaukazem w Polsce były liczne przedsięwzięcia, organizowane najczęściej w Warszawie. Przykładem jest kolejny, *IV Festiwal Kultur Kaukazu – Transkaukazja*. Jego katalog wydała Fundacja „Inna Przestrzeń” (Warszawa 2009). Rozdział poświęcony Gruzji nosi tytuł *Zmiany strukturalne* (s. 15–26) i można go odnieść nie tylko do sztuki.

churdię, który wygrał wybory 28 października 1990 r. Odsunięcie od władzy po roku tego pierwszego prezydenta niepodległej Gruzji przez Eduarda Szewardnadze rozpoczęło okres sporego zamieszania politycznego, do którego przyczyniła się polityka podsycającej separatyzmy Rosji. Okres braku stabilności politycznej zakończyła „rewolucja róż”, która wyniosła w listopadzie 2003 r. do władzy Micheila Saakaszwilego².

Nowe władze gruzińskie stanęły po wyborach parlamentarnych i prezydenckich w 2004 r. przed problemem reformy państwa, której celem było utrwalenie przemian ustrojowych. Głęboki kryzys ekonomiczny i społeczny utrudniały przeprowadzenie koniecznych reform. Stąd niezwykle ważne było uzyskanie pomocy zagranicznej, przyciągnięcie inwestorów i zapewnienie im korzystnych warunków działania. Utrwalanie przemian ustrojowych w Gruzji miało więc nie tylko wymiar wewnętrzny, ale także międzynarodowy. Najważniejszym partnerem Gruzji były Stany Zjednoczone Ameryki. Jednak szybko okazało się, że leżąca nad Morzem Czarnym Gruzja ma także wiele wspólnych interesów z państwami europejskimi. Dlatego władze gruzińskie nasiliły działania w celu zbliżenia z Unią Europejską. Miały one dwojakie znaczenie. Z jednej strony zapewniały możliwość skorzystania z licznych programów pomocowych i otwierały drogę do współpracy gospodarczej. Z drugiej strony stanowiły ważny element stabilizacji politycznej i polityki bezpieczeństwa. Istotną rolę w tych działaniach odgrywały organizacje pozarządowe. Celem tego artykułu jest przedstawienie ich aktywności w kontekście przemian politycznych dokonujących się w Gruzji i na Kaukazie Południowym. Gruziańskie organizacje pozarządowe różnią się zasadniczo od swoich europejskich odpowiedników, co podkreśla specyfikę kaukaskich przemian. Pozwala to też zweryfikować tezę o instrumentalnej roli tych organizacji na Kaukazie, co pomija ich ogromne znaczenie dla aktywizowania jego mieszkańców³.

² Obszerniej na temat stosunku Gruzinów do Rosji i Rosjan por. A. Furier, *Droga Gruzji do niepodległości*, Poznań 2000, s. 53–62. Na temat przemian z lat 1991-1994 warto polecić publikację znanej rosyjskiej badaczki Swietłany Czerwonnej, *Conflikt In the Caucasus. Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*, London 1994 (wydanie rosyjskie Moskwa 1992; przedmowa do wydania angielskiego Eduard Szewardnadze).

³ W Polsce literatura poświęcona NGO porusza głównie problematykę ekonomiczną i społeczną, ale można znaleźć także publikacje analizujące ich związki z polityką. Por. *Organizacje pozarządowe uczestniczące w stosunkach międzynarodowych*, pod red. Grażyna Mioduszevska, Warszawa 2004; *Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, pod red. Agnieszki Pawłowskiej, Lublin 2010.

KAUKAZ NA STYKU INTERESÓW ROSJI I USA

Rosja, dominująca od końca XVIII w. na Kaukazie, bardzo negatywnie zareagowała na wzrost zaangażowania amerykańskiego w tym regionie po rozpadzie ZSRR. Ustalenie swoistego podziału regionu na dwie części – północną w granicach FR i południową z trzema niepodległymi państwami – wyznaczało możliwości aktywności poszczególnych etnosów. Wyłomu w nim próbowali bez powodzenia dokonać Czecheni od 1994 r., walczący zbrojnie z Rosją o swoją niepodległość. W Moskwie słusznie dostrzegano w tych przemianach element zmiany globalnego *status quo*. Znacznie spokojniej rosyjscy politycy obserwowali rosnącą aktywność państw europejskich (i UE) na Kaukazie. Trzeba tu podkreślić, że rosyjskie zainteresowanie Gruzją jest oparte na tradycyjnym założeniu, że jej przyłączenie do Rosji stanowi „chwalebny stronicę rosyjskiej historii”. Ma ono obecnie bardzo pragmatyczny charakter. Historia jest bowiem ulubionym motywem propagandowym polityki prowadzonej przez Rosję wobec Gruzji i reszty Kaukazu. Rosjanie z upodobaniem od XIX w. kształtowali wypaczony obraz pomocy, jakiej udzielili ginącej pod naporem muzułmanów chrześcijańskiej Gruzji (i Armenii). Sporo miejsca poświęcano tam chwalebnym stronom rosyjskiego oręża. Chociaż dużo w tym prawdy, to tego typu argumentacja nie może stanowić legitymacji do pozbawienia Gruzinów tożsamości narodowej i prawa do posiadania własnego państwa⁴.

Znacznie ważniejszy niż sam Kaukaz jest dla rosyjskich polityków od wieków aspekt regionalny, związany z polityką wobec sąsiednich państw – Turcji i Iranu. Panowanie nad Kaukazem umożliwia Rosji za pośrednictwem wymienionych dwóch państw oddziaływanie na Azję Środkową i Bliski Wschód. Już od XIX w. stały się one ważnymi partnerami politycznymi i gospodarczymi Rosji, której celem było wtedy wypieranie wpływów brytyjskich. Po II wojnie światowej tę rywalizację zamieniło dążenie do ograniczania zasięgu wpływów amerykańskich w tej części Azji. Oczywiście w niczym nie umniejsza to znaczenia geopolitycznego położenia Gruzji i Kaukazu jako ważnej części europejsko-azjatyckiego pogranicza. W globalnym świecie znaczenie Gruzji jako korytarza tranzytowego dla kaspijskich i środkowo-azjatyckich bogactw naturalnych jest jednym z ważnych elementów podkreślających znaczenie tego państwa⁵.

⁴ Ten spór polityczny o historię toczy się od dawna w nauce gruzińskiej i rosyjskiej, o czym wielokrotnie autor pisał, cytując publikacje Akakiego Surguladze i Awtyndyla Menteszaszwilego. Za pracę podstawową analizującą stosunki rosyjsko-gruzińskie z ich pozytywnymi i negatywami należy uznać A. Surguladze, *Oczerki po istorii gruzińskiej kultury XIX wieku*, Tbilisi 1980 (pełniejszy wykład w wydanej nieco później przez tego autora wspólnie z synem Paatą w języku gruzińskim *Historii Gruzji 1783–1990*, Tbilisi 1992).

⁵ Najslabiej znane są w Polsce publikacje ormiańskich badaczy na ten temat. Warto przywołać opracowanie sygnowane przez Towarzystwo Politologów Republiki Armenii, por. Igor Muradjan, *Geoekonomiczeskije faktory razwitija političeskich processow w Kawkazsko-kaspijskom regionie (situacionnyj analiz)*, Erewan 2001. Rozpoczyna je omówienie przemian politycznych w Iranie, a potem prezentacja problematyki relacji azerbejdżańsko-rosyjskich i zagrożeń bezpieczeństwa

Aktywna polityka Rosji na Kaukazie Południowym obejmuje także Armenię i Azerbejdżan. W basenie Morza Kaspijskiego jest ona związana z możliwością odgrywania samodzielnej roli wobec Iranu. Państwo to, pozostając od kilku dekad w konflikcie z USA, jest także w orbicie zainteresowania dyplomatów europejskich. W podobny sposób zachowują się politycy krajów Kaukazu Południowego. W Gruzji przykładą się dużą wagę do poprawnych relacji z Turcją, a dyplomacja azerbejdżańska, otwierając swój kraj na wpływy zachodnie, zabiega o poprawne stosunki z Iranem. Odpowiada to polityce Unii Europejskiej, która nie może pozostawić poza obszarem zainteresowania tak dużego obszaru europejskiego pogranicza. Unia jest też zainteresowana dostępem do nowych źródeł surowców energetycznych, w tym znajdujących się w basenie Morza Kaspijskiego⁶.

Działania Rosji nad Morzem Kaspijskim należy łączyć z realizowaną przez to państwo polityką reintegracji dawnego obszaru radzieckiego w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Do końca lat 90. struktura ta była mało efektywna, ale korzystne przemiany, jakie nastąpiły na początku XXI w. pozwoliły zaktywizować rosyjską politykę także w ramach WNP. Podstawowe znaczenie dla tej aktywizacji miał wzrost cen surowców energetycznych i wyjście Rosji z kryzysu ekonomicznego po 1996 r. Zwiększające się systematycznie dochody budżetowe pozwoliły jej podjąć zarzucone wcześniej projekty i zwiększyły siłę oddziaływania na dawne republiki związkowe. Z wyjątkiem państw nadbałtyckich, które silnie związały się ze strukturami europejskimi, prawie wszystkie dawne republiki uczestniczyły w tych działaniach. W efekcie nabrały przyspieszenia działania w sferze bezpieczeństwa zapoczątkowane podpisaniem porozumienia tworzącego 15 maja 1992 r. Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (tzw. układ taszkiencki). W jej skład weszły Armenia, Kazachstan, Kirgizja, Rosja, Tadżykistan Uzbekistan, a rok później Azerbejdżan, Białoruś i Gruzja. Porozumienie zawierało zapisy o niestosowaniu przemocy w stosunkach wzajemnych i udzielaniu pomocy napadniętemu sygnatariuszowi. W 1999 r. układ przedłużyły już tylko Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgizja, Rosja i Tadżykistan. Mimo to, stał się on dla Rosji dogodnym polem działań, mających na celu podniesienie poziomu własnego bezpieczeństwa, czego dowodziły zabiegi o stworzenie wspólnego systemu obrony powietrznej. Jak widać, na zachodzie i północy tylko Białoruś popiera Rosję, a jej pozostali partnerzy polityczni pochodzą z południa i środkowego wschodu dawnego ZSRR. Ma to ogromne znaczenie dla realizacji planu zbudowania pod przewodnictwem Rosji wspólnoty eurazjatyckiej⁷.

Gruzji. Wart polecenia jest końcowy, najkrótszy rozdział, prezentujący wybrane strategie geoekonomiczne.

⁶ Obszerniej na ten temat w: K. Wańczyk, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Morza Kaspijskiego w latach 1999–2004*, Toruń 2007; A. Furier, *The Status of The Caspian Sea and the Policy of the Caspian Sea Region's States*, „Studia Maritima” 2008, vol. 21, s. 91–112.

⁷ R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008. Za najważniejsze w tej dziedzinie należy uznać powołanie do życia Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej

Wróćmy jednak do Gruzji, gdzie mimo dużej aktywności politycznej Rosji, zasadnicze znaczenie dla rozwoju sytuacji w ostatniej dekadzie miały działania państw zachodnich – USA i członków UE. Stany Zjednoczone po rozpadzie ZSRR postępowały zgodnie z zasadami wyłożonymi w *Freedom Support Act* z października 1992 r. U jego podstaw leżało przeświadczenie, że zachodni (czytaj amerykański) model demokracji można przenieść na grunt wszystkich państw powstałych na obszarze dawnego ZSRR. Jak naiwne i odległe od realiów politycznych były to tezy, pokazał szybko rozwój wydarzeń w dawnych republikach środkowoazjatyckich, gdzie ustabilizowały się systemy autorytarne. Gruzja różniła się zasadniczo od tych krajów, ponieważ nie tylko posiadała tradycję własnej państwowości, ale podjęła w przeszłości próbę zbudowania demokratycznej republiki. Miała też długą historię kontaktów z krajami europejskimi. Dlatego była jednym z nielicznych krajów powstałych na terenie dawnego ZSRR, gdzie takie zabiegi mogły liczyć na poparcie społeczne⁸.

Celem amerykańskiej polityki wobec Gruzji nie było wyłącznie budowanie tam demokracji, była ona raczej środkiem w trwały sposób wiążącym ten kraj z jej dążeniami. USA, jako mocarstwo globalne, dostrzegło strategiczne położenie Gruzji i krajów południowokaukaskich po 2001 r., gdy zaangażowało się militarnie na Środkowym Wschodzie. Możliwość wykorzystania Kaukazu Południowego do kontrolowania sytuacji w Iranie była nader kusząca dla amerykańskich wojskowych. W USA zaczęto określać ten region jako przyczółek w walce z terroryzmem. Ze względu na politykę rosyjską wobec regionu, szybko stał się on ważnym miejscem rywalizacji rosyjsko-amerykańskiej⁹.

Artykułowane w oficjalnych wystąpieniach amerykańskich polityków cele polityki wobec Kaukazu Południowego obejmowały wspieranie niepodległości nowych państw i ich współpracy w regionie, a także poprawę globalnego bezpieczeństwa energetycznego dzięki udrożnieniu przepływu kaspijskich surowców na rynki światowe. Deklarowano też poparcie dla inwestorów pragnących zaangażować się na tym terenie. W promowaniu nowych rozwiązań ekonomicz-

(też jako Eurazjatycka Unia Gospodarcza) w Biszkeku 10 października 2000 r. Tworzy ją pięć państw powiązanych unią celną: Federacja Rosyjska, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan. Wzorowana na Unii Europejskiej, w 2003 r. otrzymała status obserwatora przy ONZ. Więcej na jej oficjalnej stronie internetowej. Próby stworzenia podobnej organizacji przez Kazachstan utrudniają działania Rosji.

⁸ W Polsce słabo znane są związki Gruzji z krajami europejskimi. Mają one duże znaczenie, ponieważ stanowią punkt odniesienia dla dokonującego się zbliżenia politycznego Gruzji z Europą. Badacze gruzińscy opisali dobrze te kontakty, rozpoczynając je od starożytnej kolonizacji greckiej. Część tej literatury wykorzystał autor pisząc artykuł *Kultura gruzińska a europejska – z historii wzajemnych oddziaływań*, „Studia Europea Gnesnensia” 2010, t. 1–2, Poznań-Gniezno, s. 119–139. Dodajmy, że na Kaukazie Północnym silny jest antyeuropeizm, który ujawnił się po rozpadzie ZSRR licznymi publikacjami. Por. kwartalnik *Kaukaz* wydawany w Władykaukazie i działania Towarzystwa Miast Południa Rosji.

⁹ Przykładem zabiegów amerykańskich w tej dziedzinie była budowa stacji radiolokacyjnych na południu Azerbejdżanu, oficjalnie przeznaczonych do walki z kontrabandą, a w rzeczywistości monitorujących sytuację na terytorium Iranu.

nych integrujących region przywołano przykłady z przeszłości, promując odbudowę powiązań z okresu istnienia jedwabnego szlaku (1999 r., Silk Road Strategy Act). Szczególne znaczenie miało zbudowanie nowych instalacji przesyłowych dla ropy i gazu, które biegły przez Kaukaz Południowy. Było to koniecznym warunkiem uniezależnienia przesyłu surowców z nad Morza Kaspijskiego od rurociągów kontrolowanych przez Rosję¹⁰.

Gruzja otrzymała największą pomoc amerykańską po „rewolucji róż”. Co więcej, w przeliczeniu na jednego mieszkańca kraj ten plasuje się odtąd na drugim miejscu, po Izraelu, w grupie państw korzystających ze wsparcia USA. Szczególne miejsce w tej dziedzinie zajmuje współpraca wojskowa, której ramy określił w 1995 r. Indywidualny Projekt Partnerstwa NATO – Gruzja. Już rok później grupa gruzińskich żołnierzy wzięła udział w ćwiczeniach NATO, ale trzeba było kilku lat, by ta współpraca nabrała tempa. W 2002 r. gruziński parlament podjął uchwałę uznającą członkostwo kraju w NATO za cel strategiczny, co pozwoliło rządowi złożyć na szczycie sojuszu w Pradze wniosek o przynależność. Dwa lata później Gruzja była pierwszym państwem, które podpisało z NATO Indywidualne Plany Działań Partnerstwa. George W. Bush, przemawiając na szczycie sojuszu w Rydze w listopadzie 2006 r., podkreślił, że Gruzja może liczyć na przyjęcie niezależnie od rozwiązania konfliktów w Abchazji i Osetii Południowej. Oznaczało to wyraźne wsparcie dla aspiracji Gruzów, którzy w rozwiązaniu tych problemów nie byliby osamotnieni i mieliby po swojej stronie NATO. Podjęta rok później przez Busha decyzja o zaliczeniu Gruzji do grupy krajów, którym może być okazywane wsparcie wojskowe, umożliwiło skierowanie poważnych środków na modernizację gruzińskiej armii. W latach 2001–2005 pomoc wojskowa dla Gruzji była dwa razy większa niż dla Azerbejdżanu. Zrealizowany w latach 2002–2004 program „Georgia Train and Equip” umożliwił przeszkolenie czterech batalionów piechoty i jednej kompanii zmierzających do walki z partyzantami na terenach pogranicznych¹¹.

Pomoc amerykańska, której celem było podniesienie bezpieczeństwa Gruzji, obejmowała nie tylko zakupy uzbrojenia i wysłanie instruktorów. Ważną dziedziną było zabezpieczenie granic państwowych przed przenikaniem osób z krajów sąsiednich. Oficjalnie miało to przeciwdziałać terroryzmowi. W tym celu gruzińskie służby graniczne, straż przybrzeżna i celna otrzymały nowy sprzęt łączności, transportu i rozpoznania elektronicznego. Amerykańska pomoc w tej dziedzinie w latach 1998–2002 przekroczyła sumę 89 mln USD. Jak bar-

¹⁰ Warto zwrócić uwagę na znaczący wzrost aktywności amerykańskich polityków, którzy często odwiedzali kraje kaukaskie i wypowiadali się na temat Kaukazu. W zasadzie większość umów na wydobycie ropy naftowej i budowę rurociągów (najważniejszy Baku-Tbilisi-Ceyhan) odbywała się z udziałem wysokich urzędników administracji waszyngtońskiej. Przykładem są wystąpienia specjalnego doradcy do sprawy ropy kaspijskiej administracji G. Busha – Johna Wolfa.

¹¹ Realizacja projektu kosztowała 64 mln USD. W 2005 r. USA przeznaczyły na ten cel nowe środki w wysokości 53,55 mln USD. Jednym z następstw było przebrojenie armii oraz znacząca poprawa warunków finansowych zawodowych żołnierzy.

dzo zależy władzom gruzińskim na pozyskaniu amerykańskich wojskowych świadczy ratyfikowana w maju 2003 r. przez parlament Gruzji umowa gruzińsko-amerykańska o zniesieniu wiz dla nich. Zgodnie z jej zapisami, amerykańskich wojskowych wyjęto także spod jurysdykcji władz gruzińskich i zgodzono się na umieszczanie przez USA ciężkiego sprzętu na terytorium kraju¹².

POLITYKA EUROPEJSKA WOBEC GRUZJI I KAUKAZU PO 1991 ROKU

Państwa Europy Zachodniej z pewnym opóźnieniem w stosunku do Rosji i USA zaczęły wypracowywać zasady swojej polityki wobec Gruzji i Kaukazu Południowego. Z pewnością wpływ na to miała niestabilność sytuacji w regionie po 1991 r. Dopiero podpisanie kontraktów na ropę kaspijską w 1994 r. i wojna czeceńsko-rosyjska wymusiły aktywizację europejskiej polityki kaukaskiej. Doprowadziło to z czasem do wypracowania przez UE zasad stosunków z Kaukazem w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (2004 r.). To ważne z polskiego punktu widzenia, bo określało potem ramy naszej aktywności w tej dziedzinie. Trwająca kilka lat w UE dyskusja nad wypracowaniem wspólnego stanowiska wobec państw na obszarze proradzieckim dotyczyła również Gruzji. Jej przyjęcie do Rady Europy umożliwiło zbliżenie polityczne, co wyraziło się w podpisaniu porozumienia UE z Gruzją o partnerstwie i współpracy. Weszło ono w życie w 1999 r. Cele tej współpracy określono jako zabiegi o przestrzeganie praw człowieka, poszanowanie zasad demokratycznych i rozwijanie gospodarki wolnorynkowej. Stworzono wspólne instytucje służące dialogowi politycznemu i rozwiązywaniu problemów bieżących: Radę Współpracy, Komitet Współpracy, Podkomitet do spraw Handlu, Gospodarki i Legislacji oraz Parlamentarny Komitet Współpracy. Mnogość stworzonych instytucji podkreślała dążenie do rozwijania współpracy na wielu poziomach – od ciał ustawodawczych po konkretne obszary współpracy w handlu i realizację ważnych inwestycji. Już w następnych latach można było zaobserwować wzrost liczby kontaktów UE z Gruzją.

Unia Europejska w swojej ofercie współpracy z Kaukazem najsilniej akcentuje na początku XXI w. elementy prawne i ekonomiczne, ale dla krajów z tego regionu ogromne znaczenie ma także jej zaangażowanie polityczne. Nie do przecenienia jest rola mediacyjna UE w toczących się tam konfliktach etnicznych, prowadząca do stabilizowania sytuacji. To z kolei jest warunkiem koniecznym postępu w pozostałych dziedzinach – utwierdzania standardów demo-

¹² Na akcesję Gruzji do NATO bardzo nerwowo zareagowała Rosja, w czerwcu 2008 r. prezydent Dmitrij Miedwiediew ostrzegł, że doprowadzi to do wojny na Kaukazie. Mimo to, z dwuletnim opóźnieniem, na szczycie w Lizbonie w 2010 r., sojusz podtrzymał wolę przyjęcia Gruzji. Najwyższy poziom współpraca militarna Gruzji i USA osiągnęła także w okresie po wojnie gruzińsko-rosyjskiej, gdy administracja Georga Busha podpisała 9 stycznia 2009 r. umowę z rządem gruzińskim na temat strategicznej współpracy wojskowej. Jednym z dyskutowanych punktów było utworzenie bazy wojsk amerykańskich w Gruzji.

kratycznych i rozwijania współpracy gospodarczej. Po wizytach na Kaukazie przedstawiciele Rady Europy w 2001 i 2003 r., utworzono stanowisko Specjalnego Przedstawiciela UE do spraw Kaukazu Południowego. Działaniom tym towarzyszyło rosnące zaangażowanie państw UE w rozwój ekonomiczny tego regionu. Po rozszerzeniu Unii w 2004 r., z rekomendacji Komisji Europejskiej, Rada UE zaoferowała trzem państwom zakaukaskim udział w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa, jako sąsiadom Turcji. Dwa lata później Gruzja, Armenia i Azerbejdżan podpisały w Brukseli plany działania EPS. Miało to duże znaczenie dla zbliżenia z UE, stwarzając tym krajom możliwość dostępu do części jej programów. Pozytywna ocena aktywności państw Kaukazu Południowego w realizacji tych zapisów spowodowała, że rok później dyskutowano już nad poszerzeniem formuły współpracy (EPS Plus). W tym kontekście należy odnotować rosnącą niezwykle dynamicznie w ostatniej dekadzie pomoc finansową Wspólnoty Europejskiej dla Kaukazu Południowego. Realizowana w ramach programu TACIS, obejmowała programy narodowe oraz regionalne. Równoległe państwa członkowskie uruchomiły programy skierowane na zaspokojenie potrzeb w określonych dziedzinach (np. działania humanitarne)¹³.

Analizując politykę UE wobec Kaukazu w ostatnich dwóch dekadach można wskazać na dokonującą się z czasem istotną modyfikację jej charakteru. Początkowo obejmowała ona programy doraźne, ograniczone do realizacji wybranych zadań. Od 2000 r. Unia wycofała się z realizacji tych programów, preferując odtąd działania długofalowe, wpływające na zmiany strukturalne w regionie. Oznacza to, że zainteresowanie regionem przestało mieć charakter doraźny, a zostało skierowane na trwałe zmiany o charakterze strategicznym. Unia próbowała także wpływać na rodzaj inwestycji realizowanych w regionie. Działania takie napotykały niekiedy na sprzeciw państw kaukaskich, które były przywiązane do samodzielnego decydowania o zasadach wzajemnych relacji. Unia z kolei zabiegała o podejmowanie decyzji, które wzmacniałyby współpracę w regionie, a nie poszerzały istniejące podziały. Obserwowany w tym ścisły związek ekonomii z polityką jest ważnym elementem pozwalającym zrozumieć mechanizmy działania UE w stosunkach międzynarodowych. Przykładem pokazującym te zależności jest stosunek UE do porozumienia Gruzji z Azerbejdżanem w sprawie modernizacji szlaku kolejowego łączącego Baku z Karssem przez Tbilisi, który pomijał Armenię. Unia odmówiła wsparcia finansowego tego projektu. Wynikało to ze słusznego skądinąd przekonania, że takie działanie utrwali istniejący stan konfliktu azerbejdżańsko-ormiańskiego, związanego z walką o Górski Karabach¹⁴.

¹³ Program Pomocy Technicznej dla krajów Wspólnoty Niepodległych Państw (TACIS) został uruchomiony przez Wspólnotę Europejską w 1991 r. i w pierwszej dekadzie wydatkowano na ten cel ponad 4,2 mld euro dla 12 państw.

¹⁴ Mimo to, projekt zrealizowano przy pomocy środków z Turcji i innych źródeł. 21 listopada 2007 r. trzech prezydentów Gruzji, Azerbejdżanu i Turcji zainaugurowało realizację przebudowy szlaku z Baku przez Tbilisi do Karsu. Obszerniej o kontekście politycznym tego przedsięwzięcia

Mimo pewnych ograniczeń i negatywnej oceny niektórych realizowanych na Kaukazie Południowym projektów, pomoc UE dla tego regionu w pierwszej dekadzie XXI w. stale rosła i była niezwykle efektywna. Dotyczyło to szczególnie bardzo aktywnej na forum europejskim Gruzji. Według danych zaczerpniętych ze strony internetowej Komisji Europejskiej Gruzja była największym beneficjentem unijnej pomocy skierowanej na Kaukaz Południowy. W latach 1991–2006 uzyskała 505,2 mln euro (38,8% całości pomocy dla trzech państw regionu). Na okres 2007–2010 zaplanowano przekazanie Gruzji 120,4 mln euro (38,7% całych środków), jednak ze względu na wybuch wojny rosyjsko-gruzińskiej w sierpniu 2008 r., planów tych nie udało się w całości zrealizować. Nie oznaczało to jednak zmniejszenia wysokości przekazanych środków, ponieważ zastąpiła je znacznie wyższa od planowanej pomoc celowa – na odbudowę kraju ze zniszczeń wojennych. Środki uzyskane z UE przeznaczono w Gruzji na rozwój pięciu obszarów uznanych za priorytetowe: sieci transportowe (w tym energetyczne), ochrona środowiska, ochrona granic, rozwój sfery informacji, likwidacja pozostałości wojen (np. min)¹⁵.

Ważne znaczenie dla zacieśnienia współpracy Kaukazu Południowego z Unią miało stworzenie ram instytucjonalnych. W stolicach Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu zostały utworzone przedstawicielstwa Komisji Europejskiej. Drugim elementem sprzyjającym rozwijaniu kontaktów był wzrost liczby wizyt wysokich urzędników UE na początku XXI w. Dla Gruzji zasadnicze znaczenie miały nie tylko podpisane od lat 90. porozumienia, ale także przemiany zainicjowane przez „rewolucję róż”. Nowa ekipa deklarowała przeprowadzenie reform, które miały ukrócić korupcję i umożliwić rozwój gospodarki rynkowej oraz wprowadzić rządy prawa oparte na zasadach demokracji. Wzrost poparcia okazywanego Gruzji jest widoczny w celach, na jakie przeznaczano kolejne granty. Początkowo dominowały problemy ekonomiczne, potem coraz więcej środków kierowano także na odbudowę rejonów walk ze zniszczeń i wsparcie pokojowego rozwiązywania konfliktów wewnętrznych. W latach 2002–2010 zaplanowano wydanie na ten cel 19 mln euro z funduszy europejskich. Określało to precyzyjnie oczekiwania Unii wobec sposobu rozwiązywania konfliktów etnicznych na terenie Gruzji. Trzeba przyznać, że środki te wzmocniły siłę gruzińskiego oddziaływania, szczególnie w kierunku Południowej Osetii. Zbudowano tam boiska sportowe, zorganizowano wiele spotkań przedstawicieli korpusu dyplomatycznego i innych imprez. Z drugiej strony, powołany do życia

w komentarzu: http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=733&language_id=1 (dostęp listopad 2010 r.)

¹⁵ Pomoc unijna dla Gruzji i krajów regionu obejmowała pożyczki, gwarancje pożyczek uzyskiwanych w międzynarodowych instytucjach finansowych (jak MFW) oraz bezzwrotne dotacje. Obszerniej na ten temat w publikacji gruzińskich autorów wydanej w Moskwie. Por. W.G. Papa-wa, T.A. Beridze, *Oczerki polityczeskoj ekonomiki postkomunisticzeskiego kapitalizma*, Moskwa 2005. W rozdziale trzecim poświęconym reformowaniu gospodarki gruzińskiej obszerne fragmenty poświęcono działaniom MFW w tej dziedzinie (s. 204–225).

w Tbilisi ruch społeczny „Kukojty Fenderast” propagował hasła zmiany władz na tym terenie. Propagandą gruzińską zajął się aktywnie kanał telewizyjny „Alania”. Tworzyło to nowy obraz sposobów rozwiązywania tego problemu. Choć dzisiaj wiemy, że nie udało się osiągnąć porozumienia na drodze pokojowej, to działania gruzińskie stanowiły na Kaukazie całkowite *novum* w tej dziedzinie¹⁶.

Należy odnotować silniejsze zaangażowanie się Unii na Kaukazie Południowym w pierwszej dekadzie XXI w. Niepowodzenie niektórych działań wynikało często z braku konsekwencji i licznych ograniczeń wynikających z przyjętej metodologii szukania kompromisów i wykluczającej stosowanie przemocy. Z dużym powodzeniem realizowano projekty odnoszące się do współpracy ekonomicznej i humanitarnej. Wyraźna dysproporcja w realizacji projektów ekonomicznych i politycznych wynikała z traktowania jako nadrzędnych dla UE stosunków z Rosją, w której interesy uderzało takie zaangażowanie na Kaukazie. Trzeba podkreślić brak konsekwencji w działaniach polityków europejskich, którzy doceniali znaczenie Gruzji i Azerbejdżanu w prowadzeniu własnej polityki zapewniającej bezpieczeństwo energetyczne, ale cały czas zerkali na reakcje Rosji, unikając otwartego sprzeciwiania się jej interesom. Gdy doszło do próby sił podczas konfliktu gruzińsko-osetyjskiego, zabrakło zdecydowania i woli politycznej do osiągnięcia zadowalających Unię rezultatów. Działaniem, na jakie zdobyła się Unia było wysłanie obserwatorów, które nie przyniosło żadnych rezultatów. Tylko desperacka interwencja prezydentów państw Europy Środkowej, którzy przylecieli do Tbilisi w czasie toczących się walk, miała bezpośredni wpływ na rozwój sytuacji. Ujawniła ona wielki rozdźwięk między potrzebami Kaukazu i możliwościami ich zaspokojenia przez polityków zachodnioeuropejskich. Bezsilność unijnej dyplomacji obnażył kilka miesięcy później kryzys gazowy w grudniu 2008 r., będący wynikiem napięcia w stosunkach rosyjsko-ukraińskich. W obu przypadkach politycy europejscy, najpierw prezydent Nicolas Sarkozy, a potem przewodniczący Jose Manuel Barroso, byli niechcianymi potentami zmuszonymi czekać na decyzje zapadające na Kremlu¹⁷.

¹⁶ Działania te autor obserwował podczas pobytu badawczego w Tbilisi w 2007 r. Nie przyniosły one oczekiwanych rezultatów, ale stanowiły całkowite *novum* w polityce gruzińskiej wobec Osetii Południowej. Wyznaczały też nowe standardy szukania rozwiązania konfliktów etnicznych na Kaukazie.

¹⁷ Polityka energetyczna wymagałaby osobnego omówienia, jako jeden z najważniejszych elementów wpływających na politykę kaukaską. Tu odnotujemy tylko, że stosunek do niej najważniejszych państw UE ukazuje brak solidarności państw unijnych, szkodzący interesom wspólnoty. Przykładem jest realizacja niemiecko-rosyjskiego rurociągu Nord Stream.

WARUNKI DZIAŁANIA GRUZIŃSKICH NGO

Brak sukcesów politycznych UE na Kaukazie Południowym ma wiele przyczyn. Trudno się temu dziwić, skoro dopiero niedawno Unia zadbała o stworzenie zajmującej się tą dziedziną instytucji. Wcześniej działania podejmowali szefowie poszczególnych instytucji wspólnotowych, nie zawsze je koordynując. Jest jeszcze za wcześnie, by oczekiwać sukcesów szefa unijnej dyplomacji – Kathrin Ashton. Dlatego dopóki nie zostaną wypracowane jasne kryteria prowadzenia wspólnej polityki zagranicznej UE, jej członkowie skupiają się na działaniach, które są realizowane z powodzeniem od wielu lat. Dziedziną dającą największe możliwości jest wpływanie na tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego w krajach Kaukazu Południowego. Ten filar demokracji rozwija się stosunkowo najlepiej w tym regionie w porównaniu z innymi dziedzinami życia społeczno-politycznego, o czym świadczą analizy sporządzane corocznie przez amerykańską instytucję monitorującą Freedom House. Przeprowadziła ona w 2008 r. badanie poziomu funkcjonowania struktur i standardów demokratycznych w trzech państwach Kaukazu Południowego. W skali od 1 (najwyższa ocena) do 7 oceniono: sposób rządzenia, demokratyczność procesu wyborczego, niezależność mediów, demokrację na poziomie lokalnym, poziom korupcji, praworządność i niezależność sądownictwa, społeczeństwo obywatelskie. Najlepsze oceny, na poziomie od 3,75 do około 5, zebrała Gruzja, którą uznano za lidera przemian demokratycznych na Zakaukaziu, dodając jednak, że nadal poziom spełniania przez nią wielu kryteriów jest daleki od idealnego¹⁸.

Najkorzystniej, w świetle zacytowanych wyżej danych, przedstawia się ostatni z badanych elementów, czyli rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Gruzja pod tym względem zbliża się do poziomu państw Europy Środkowej, co dla wielu osób może stanowić spore zaskoczenie. Taki wynik burzy stereotypowe postrzeganie bierności dawnych mieszkańców ZSRR. Przekonuje też, że warto zróżnicować oceny postaw społecznych w zależności od regionu. Poświęcimy analizie tego problemu więcej uwagi, pytając, czy jest to przypadek szczególny, czy też część ogólnego zjawiska budzenia aktywności obywateli na przestrzenie proradzieckiej? Aby rozstrzygnąć jednoznacznie tę wątpliwość, należałoby przeprowadzić badania porównawcze, co wykracza poza ramy artykułu. Dlatego poprzestaniemy na odnotowaniu cech charakterystycznych przemian dokonujących się w Gruzji, związanych z działaniami organizacji pozarządowych.

Zacznijmy od niezwykle ważnego elementu tworzącego podstawy gruzińskiej tożsamości narodowej, jakim jest tradycja własnej państwowości, sięgająca średniowiecza. Wielkie sukcesy monarchii gruzińskiej, które pozwoliły zjednoczyć pod berłem rodzimej dynastii Bagratydów Kaukaz Południowy w XII–XIII w., stanowią po dzień dzisiejszy powód do dumy Gruzinów. Także w czasach mniej

¹⁸ *Freedom House, Nations in Transition, Country Report 2008*, <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=46&year=2008> (dostęp maj 2009)

odległych, nawet po utracie niepodległości w XIX w., znajdujemy liczne przykłady zabiegów o zachowanie własnej kultury i języka. Już wiele lat temu autor postawił tezę o przewodniej roli Gruzinów w procesie integrowania Kaukazu aż po wiek XX, co pozwalało im jeszcze w okresie rewolucji rosyjskiej stworzyć w gruzińskiej stolicy ogólnokaukaskie instytucje, jak Sejm Zakaukaski. Do tej tradycji nawiązują dzisiaj gruzińscy politycy, próbując przejąć inicjatywę w prowadzeniu polityki zagranicznej. Odróżnia to także Gruzinów od większości ludów kaukaskich, które znacznie później od nich podjęły trud stworzenia własnych państw¹⁹.

W dziedzinie przemian demokratycznych Gruzini także przodowali na Kaukazie, wybierając republikańską formę ustrojową dla stworzonej w 1918 r. Demokratycznej Republiki Gruzji. Chociaż politycy ormiańscy i azerbejdżańscy także wybrali taką drogę, to znacznie słabsze było ich zaplecze intelektualne i kadrowe. Przełożyło się to na formę i dokonania władz demokratycznych w tych trzech krajach w latach 1918–1921. W Gruzji zrealizowano wówczas więcej postępowych reform niż w obu sąsiednich krajach razem wziętych. Także na forum międzynarodowym aktywność gruzińska miała najszerszy zasięg. Wyznaczała ona zdecydowanie kierunek kontaktów politycznych na Zachód, szukając wsparcia w mocarstwach zachodnioeuropejskich. Po okresie rządów komunistycznych, które ograniczyły wszelkie przejawy samodzielności politycznej i aktywności społecznej, powrót do tych działań mógł nastąpić dopiero po 1991 r.²⁰

Usamodzielnienie się gruzińskiej i południowokaukaskiej polityki po rozpadzie ZSRR umożliwiły powrót do opcji prozachodniej. Jej nowym elementem było zainteresowanie współpracą z USA, którą zainteresowane były wszystkie kraje Kaukazu Południowego. Różne były jednak zarówno jej formy, jak też znaczenie. Dla Gruzji było to oparcie dla samodzielności i obrona przed Rosją, dla Armenii – głównie zbliżenie z liczną diasporą ormiańską, oparcie w walce o granice, a dla Azerbejdżanu – gwarancja realizacji zawartych po 1994 r. kontraktów naftowych. Równoległe z wielką polityką dokonywała się transformacja stosunków społecznych, obejmująca dwie dziedziny – tworzenie nowych ram instytucjonalnych i wpływanie na zmianę postaw społecznych. Pierwsza dziedzina została opisana lepiej przez badaczy, których interesował przebieg procesów prywatyzacji i tworzenia nowych instytucji państwowych. Znacznie słabiej zbadano przemiany postaw społecznych. Dlatego poświęcimy im dalej więcej uwagi²¹.

¹⁹ Por. A. Furier, *Kształtowanie się idei jedności kaukaskiej od średniowiecza do początków XX w.*, „Przegląd Zachodni” 2000, nr 2 (295), s. 181–198.

²⁰ Na temat aktywności międzynarodowej Gruzji w tym okresie por. W. Materski, *Georgia rediviva. Republika Gruzjińska w stosunkach międzynarodowych 1918–1921*, Warszawa 1994.

²¹ Na temat prywatyzacji i przemian instytucjonalnych na Kaukazie Południowym warto polecić publikacje Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, których autorami są także badacze zagraniczni (por. seria *Studia i Analizy CASE* nr 96 i inne). Przemiany społeczne autor badań

GRUZIŃSKIE NGO – MIĘDZY AKTYWNOŚCIĄ SPOŁECZNĄ A POLITYCZNĄ

Niezwykle ważną rolę w kształtowaniu nowych, aktywnych postaw Kaukazyków wobec dokonujący się na przełomie wieków przemian ustrojowych odgrywają działające w regionie organizacje pozarządowe – NGO. Pozwalają one nie tylko uaktywnić potencjał ludzki, ale kierują go na realizację ważnych dla ludzi zadań, przez co przekonują uczestników projektów o sensowności tych działań. Dodatkowym elementem jest skierowanie tej aktywności nie tylko na przodujące w przemianach centrum polityczne, ale także na prowincję. Pierwsze tego typu organizacje powstawały w Gruzji już na początku lat 90., jednak nie odgrywały wtedy jeszcze tak dużej roli jak obecnie. Przeszkodą był między innymi brak regulacji prawnych określających zasady działalności NGO, które traktowano jak organizacje społeczne. Jedną z najstarszych gruzińskich NGO jest ATINATI – Stowarzyszenie założone w 1995 r., które działa na rzecz edukacji, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, wsparcia ludzi pokrzywdzonych. Prowadzi własne liceum, rozgłośnię radiową i centrum wolontariatu. Podobnymi problemami zajmowały się niewielkie lokalne organizacje, jak stworzone w 1999 r. Stowarzyszenie Rodziców i Nauczycieli w Rustawi, które zmieniło potem nazwę na Gruzjińskie Stowarzyszenie Inicjatyw Edukacyjnych. Prowadziło działalność na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, edukacji i promocji zdrowia. Tego rodzaju lokalne organizacje nauczycieli i rodziców są obecnie popierane przez władze związane z prezydentem Micheilem Saakaszwilim, którym zależy na kształtowaniu współodpowiedzialności społeczności lokalnych za system edukacyjny. Dowodzi tego wprowadzenie w 2006 r. instytucji rad szkolnych²².

W Gruzji dopiero w 1997 r. wprowadzono prawne regulacje pozwalające określić status prawny NGO i wydzielające je z grupy organizacji społecznych. Według oficjalnych danych gruzińskiego Ministerstwa Sprawiedliwości w 2000 r. działało w kraju około półtora tysiąca organizacji pozarządowych, z czego 80% w Tbilisi. Widoczna dysproporcja lokalizacji wynikała z małej aktywności działaczy terenowych oraz większego zainteresowania państw zachodnich finansujących działalność NGO umieszczeniem tego typu przedsięwzięć w stolicy kraju. Istotne było to, że organizacje tego typu działały we wszystkich najważniejszych dziedzinach życia społecznego – poczynając od reformy prawa systemu politycznego, edukacji, po ochronę środowiska, problemy socjalne, opiekę zdrowotną i rozwój młodzieży. Dane na temat zasięgu, kierunku i skali działalności gruzińskich organizacji pozarządowych są niepełne, ale ukazują dynamiczny rozwój tej formy aktywności społecznej w ostatniej dekadzie. Według amerykańskiej

w latach 1991 i 1995, a wyniki zostały opublikowane w Polsce (też w cytowanej wyżej książce *Droga Gruzji do niepodległości*).

²² W działania te aktywnie włączyła się żona prezydenta M. Saakaszwiliego – Sandra Roelofs, promując upowszechnienie nauki języka angielskiego. Wykorzystano do tego pomoc zagranicznych organizacji pozarządowych, które kierowały do Gruzji swoich wolontariuszy.

organizacji Civil Society International, monitorującej i wspierającej sektor pozarządowy oraz przemiany demokratyczne, kierunki działania kilkudziesięciu największych gruzińskich NGO przed „rewolucją róż” obejmowały: rolnictwo (1), biznes (4), edukację i kulturę (5), ochronę środowiska (4), zdrowie (2), prawa człowieka i rozwój demokracji (12), media informacyjne (5), pomoc społeczną i działalność na rzecz niepełnosprawnych (5), prawa kobiet (3), sprawy młodzieży (1), wsparcie NGO i fundacji (11)²³.

Gruzińskie NGO bardzo szybko stały się ważnym elementem życia politycznego, wpływając na decyzje rządu w poszczególnych sprawach. Było to związane z dużą dynamiką przemian politycznych, w które byli zaangażowani działacze organizacji pozarządowych. Przykładem siły wpływu NGO na sytuację w kraju może być doprowadzenie do demonstracji w obronie stacji telewizyjnej Rustawi-2 w 2001 r. Po niej rząd podał się do dymisji. NGO wносиły nową jakość w życie społeczne Gruzji, aktywizując społeczeństwo w obronie praw obywatelskich. Sytuacja była jednak daleka od prostego podziału na aktywnych działaczy i blokujących ich przedstawicieli rządu. Trzeba tu dodać ważną informację. Otóż liczba istniejących w kraju NGO rosła lawinowo (w 2002 r. zarejestrowano 3948 stowarzyszeń i 1000 fundacji), ale tylko niewielka ich część (około 200) działała stabilnie, realizując swoje cele w dłuższej perspektywie czasu. Stąd należy oddzielać występujące w literaturze dane statystyczne od danych na temat poddawanej analizie grupy kilkudziesięciu najważniejszych organizacji. Te ostatnie są w rzeczywistości najbardziej reprezentatywne i mają na swoim koncie najważniejsze dokonania. Pozostałe NGO z reguły kończyły swoją aktywność po zrealizowaniu jednego projektu, do którego zostały powołane. Często stawały się też wygodną platformą integrującą opozycyjne środowiska polityczne. Mimo wewnętrznego podziału, gruzińskie NGO już przed 2003 r. stanowiły poważną siłę społeczną, która pozwalała na kreowanie nowych elit zainteresowanych przeprowadzeniem reform w kraju. Jak ważne były działania w tej dziedzinie pokazały rozpisane na listopad 2003 r. wybory. Międzynarodowe Stowarzyszenie na rzecz Wolnych Wyborów i Demokracji oraz Gruzkańskie Stowarzyszenie Młodych Prawników wydelegowało na nie razem 2800 obserwatorów (krótko- i długoterminowych). USA dofinansowały te działania sumą 3 mln USD, a inne kraje 1 mln USD. Bardzo mocno w te działania była zaangażowana młodzież związana ze studencką organizacją „Kmara!” („Dosyć!”).

Zwycięstwo „rewolucji róż” było efektem współpracy partii politycznych, niezależnych mediów i sprzeciwu partii opozycyjnych. Jednak poparcie społeczne uzyskano w dużej mierze dzięki postawom wypracowanym przez działające w Gruzji NGO, a duża część ich działaczy weszła w skład nowych władz. Niektóre NGO nie poparły zmiany władzy, uznając, że dokonano jej w sposób

²³ Źródło: Civil Society International, <http://www.civilsoc.org/nisorgs/georgia/georgia.html> (dostęp: październik 2008 r.)

niekonstytucyjny. Fakt ten podkreśla ponadpartyjny charakter NGO i różnicowanie poglądów politycznych ich członków. W związku z rosnącym zainteresowaniem działalnością organizacji pozarządowych w Gruzji, pojawiły się pierwsze opracowania na ten temat. Podają one więcej informacji na temat najaktywniejszych NGO. Należy do nich Academy for Peace and Development – to organizacja, która działa na rzecz pokoju, edukacji, demokracji, także na szeroką skalę prowadzi działalność w zakresie pomocy humanitarnej. Działając od 2002 r., realizuje program Young Leaders for Peace and Development, finansowany przez United States Agency for International Development (USAID). Jej staraniem wydano w Gruzji poradnik dla wolontariuszy, co miało duży wpływ na upowszechnienie idei wolontariatu.

Niezwykle ciekawym zjawiskiem jest przekraczanie przez niektóre NGO granic państw, co jest związane z charakterem ich działalności. Przykładem jest SALTO-EECA Resource Center, który stanowi zaplecze intelektualne dla programu Unii Europejskiej Youth in Action. Założone w 2003 r. centrum obejmuje swoim działaniem obszar Armenii, Gruzji, Azerbejdżanu, Mołdowy, Ukrainy, Białorusi i Rosji. Do aktywniejszych NGO należy też UN Association of Georgia, prowadzące dziennik internetowy Civil.Ge. Organizacja ta jest wspierana również przez USAID, niemiecką Fundację Friedricha Eberta oraz inne fundacje z Niemiec i Szwajcarii. W Gruzji działa także od 1994 r. Open Society Georgia Foundation, założone przez George'a Sorosa. Jak widać z tego przeglądu, NGO cechuje z jednej strony wsparcie ze strony państw zachodnich, z drugiej wykorzystywanie nowoczesnych technik i technologii w działaniu²⁴.

Przemiany polityczne zainicjowane w Gruzji w listopadzie 2003 r. doprowadziły do całkowitej wymiany elity politycznej. Do nowej nomenklatury trafili ludzie młodzi, którzy stworzyli rząd o średniej wieku ministrów najniższej na świecie. Także na niższych szczeblach aparatu władzy znaleźli się działacze poniżej 40. roku życia, których atutem było niewikłanie w struktury starej władzy, a niedostatkiem brak doświadczenia politycznego. Wymiana kadr była konieczna ze względu na plany realizowania programu negocjującego dotychczasowy sposób uprawiania polityki. Działacze dawnych NGO byli aktywni społecznie i realizowali już wcześniej projekty zmian częściowych. Dlatego ich zaangażowanie w struktury państwowe było zrozumiałe i nie budziło sprzeciwu społecznego. Jednak zmieniało to całkowicie rolę wielu NGO w Gruzji. Z jednej strony zostały one pozbawione najaktywniejszych kadr, z drugiej stały się bezpośrednim zapleczem aktywnych polityków. Organizacje pozarządowe stanowią za-

²⁴ Warto tu odnotować dużą aktywność zachodnich fundacji i organizacji pozarządowych. Niektóre znane są też z Polski, jak Friedrich Ebert Stiftung – aktywnie wspierający Południowo-kaukaski Instytut Bezpieczeństwa Regionalnego (występuje w literaturze jako SCIRS, od pierwszych liter angielskiej nazwy). Jego publikacje stanowią ciekawe źródło wiedzy na temat nowych inicjatyw wspierających rozwój demokracji. Przykładem jest wydanie materiałów z międzynarodowego spotkania ekspertów *Demokraczeskije cennosti i rol graždanskogo obszczestwa w poryszenii effiektivnosti pieriegowornych processow*, pod red. A. Ruseckij, Tbilisi 2005.

zwyczaj dopełnienie systemu państwowego, aspirując do funkcji kontrolnej. W Gruzji natomiast stały się one szkołą przyszłych kadr państwowych. Część działaczy traktowała je nawet jako odskocznię do budowania własnych karier politycznych lub zawodowych. Na początku 2004 r. w Gruzji okazało się, że tylko nieliczne organizacje zachowały taki status, jaki miały w momencie powstania. Trzeba było kilku następnych lat i stworzenia nowych organizacji oraz odrodzenia części starych, by nominalne funkcje NGO mogły zostać im przywrócone²⁵.

STOSUNEK WŁADZ DO ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W GRUZJI PO 2003 ROKU

Rozwój NGO w Gruzji rządzonej przez ekipę M. Saakaszwilego jest możliwy dzięki stosunkowo liberalnemu ustawodawstwu regulującemu ich działalność. Poprawki wprowadzone 1 marca 2005 r. określiły, że rejestracja nowych NGO należy do Ministerstwa Sprawiedliwości. Prowadzi ono ewidencję tych instytucji, dostępną na swojej stronie internetowej. Umożliwiono rejestrację przez pełnomocnika i skrócono jej czas do 15 dni. Od 1 sierpnia 2006 r. rejestrację przejął Urząd Podatkowy. Ułatwiono też przekazywanie darowizn na rzecz NGO od firm. Organizacja pozarządowe mogą też współuczestniczyć jako partnerzy w realizacji zadań administracji państwowej i samorządowej. Z drugiej strony, organizacje pozarządowe są obciążone takimi samymi podatkami i płatnościami na ubezpieczenia społeczne jak przedsiębiorstwa, co znacząco utrudnia ich działalność. Nadal podstawowym źródłem środków na działalność gruzińskich NGO są dotacje zagraniczne. Mimo prawnych możliwości przekazywania części podatku na działania charytatywne, gruzińskie firmy rzadko korzystają z tego. Pewne utrudnienie dla gruzińskich NGO stanowi mała dostępność mediów, co związane jest z polityczną orientacją poszczególnych organizacji. Niekiedy dochodziło na tym tle do ostrych tarć także w ekipie rządzącej, w której wykorzystywano instrumentalnie poparcie niektórych NGO. Przykładem była próba przewrotu zorganizowana przez Iraklego Okruaszwilego w 2007 r., gdy hasłem do protestów była obrona niezależności stacji telewizyjnej „Imedi”²⁶.

W kolejnych latach prezydentury M. Saakaszwilego dynamicznie rosła liczba organizacji pozarządowych w Gruzji. Łatwo to zrozumieć, jako że ta forma umożliwiała absorpcję środków zewnętrznych. W 2006 r. istniało w Gruzji

²⁵ Duża część gruzińskich NGO opowiada się za konkretną opcją polityczną, w 2007 roku podczas wyborów prezydenckich niektóre otwarcie wspierały konkretnych kandydatów. Zaangażowanie polityczne NGO jest przyczyną nasilenia działań kontrolnych administracji państwowej wobec organizacji związanych z opozycją.

²⁶ Por. A. Furier, *Gruzin przeciwko Gruzinowi*, „Kurier Szczeciński”, 3 październik 2007, nr 192, s. 14.

już ponad dziesięć tysięcy organizacji pozarządowych, większość tylko formalnie. Niektóre zawiesiły działalność po zrealizowaniu jednego lub dwóch projektów. Nadal bardzo różniły się nieliczne, profesjonalnie kierowane organizacje z Tbilisi i gorzej zarządzane organizacje na prowincji. Ten podział wynika głównie z braków kadrowych w terenie. Najbardziej aktywne są te organizacje, które otrzymują stałe wsparcie od zagranicznych donatorów. Część z nich dzięki temu stać na utrzymywanie stałego personelu i biur. Większość organizacji działa od projektu do projektu, czasem podporządkowując się bardziej wytycznym donatorów niż rzeczywistym potrzebom kraju. Generalnie, baza członkowska większości organizacji, także tych najaktywniejszych, jest niewielka – tylko nieliczne organizacje mają rozbudowane struktury oparte na społecznie zaangażowanych członkach. W większości główną siłą napędową są dyrektorzy wykonawczy (pracownicy), a działalność wolontariuszy jest ograniczona do funkcji pomocniczych.

Wraz z postępującą stabilizacją gospodarczą i rozwojem klasy średniej po 2003 r. pojawiła się szansa, by donatorami organizacji pozarządowych byli w coraz większym stopniu krajowi, gruzińscy przedsiębiorcy. W społeczeństwie gruzińskim hojność i dobroczynność jest tradycyjnie wysoko cenioną wartością. Jednakże hojność zamożnych Gruzinów koncentruje się raczej na „tradycyjnych” kierunkach, takich jak filantropia (pomoc biednym, chorym itd.) lub kultura. Finansowanie organizacji działających na rzecz aktywności obywatelskiej, samorządności, nadzoru przestrzegania standardów demokratycznych (*watch dog*) nie cieszy się jeszcze powszechnym zrozumieniem. Ponieważ działalność NGO jest kojarzona z „rewolucją róż”, prezydentem Saakaszwilim i całokształtem przemian demokratyczno-liberalnych, część obywateli, która straciła ekonomicznie na tych przemianach, a także obywatele słabiej wykształceni i biedniejsi postrzegają często NGO negatywnie, uważając je – wbrew samej definicji – za „przedłużenie rządu”, wytwór młodych elit z Tbilisi²⁷.

W warunkach gruzińskich aktywność NGO jest niezwykle ważnym elementem kształtowania aktywnych postaw społecznych. Mogą one powstawać dla realizacji bardzo zróżnicowanych przedsięwzięć, co oznacza, że obszarem ich działania może być praktycznie cały kraj. Dotarcie z propozycją realizacji takich projektów jest niezwykle ważnym elementem utrwalania w Gruzji demokratycznych przemian i pozyskiwania poparcia dla ładu społecznego opartego na standardach zachodnich. Stany Zjednoczone są największym donatorem pomocy dla gruzińskich organizacji pozarządowych. Pomoc ta przekazywana jest głównie przez United States Agency for International Development. Zaangażowanie USAID, duże już przed konfliktem zbrojnym 2008 roku, znacznie wzrosło po

²⁷ Te zmiany widoczne są także na przykładzie stolicy, w której dawne prestiżowe dzielnice upadają (np. Wake), a inne dzięki nowym inwestycjom rozkwitają (np. ubogie dawniej dzielnice wokół nowego pałacu prezydenckiego). Zaangażowanie największych biznesmenów w sponsorowanie NGO utrudnia też sytuacja polityczna, bo wielu z nich jest uwikłana w bieżące wydarzenia polityczne. Przykładem jest aktywność miliardera Bidziny Iwaniszwilego.

nim. W ciągu dwóch miesięcy od zakończenia walk, do października 2008 r., administracja Stanów Zjednoczonych przekazała Gruzji 55 milionów USD na pomoc dla uchodźców, odbudowę infrastruktury, stworzenie podstaw rozwoju gospodarczego i wspieranie procesu budowy demokracji. W październiku 2008 r. kierownictwo USAID zadeklarowało zamiar udzielenia Gruzji pomocy w wysokości 1 miliarda USD.

WSPARCIE POLSKI DLA GRUZIŃSKICH PRZEMIAN DEMOKRATYCZNYCH

W poszerzeniu oferty gruzińskiej turystyki wykorzystano m.in. polskie doświadczenia. W gruzińskim wąwozie Pankisi, zamieszkałym przez Czeczenów, polskie NGO podjęły próbę przekazania doświadczeń na temat organizowania agroturystyki. Zainteresowanie takim sposobem zarabiania pieniędzy przez tamtejszą ludność dowodzi jej dużej otwartości na nowe, nieznane tam wcześniej formy aktywności zawodowej. Dowodzi także zmian dokonujących się w obyczajowości obywateli Gruzji. Obowiązek gościnności był bowiem od pokoleń normą obyczajową, która nie pozwalała go wiązać z uzyskiwaniem z tego tytułu korzyści materialnych²⁸.

W działaniach promujących rozwój demokracji i lokalnej gospodarki istotne znaczenie ma wsparcie okazywane Gruzji przez polskie samorządy. Wykorzystując forum Komitetu Regionów zorganizowano z polskim udziałem szereg przedsięwzięć w Brukseli i Polsce. Osobą szczególnie zaangażowaną był marszałek województwa wielkopolskiego Marek Woźniak, pełniący funkcję wiceprzewodniczącego Komitetu Regionów. Szczególne nasilenie tych działań przypadło na 2008 r., co było związane z wybuchem wojny gruzińsko-rosyjskiej. Do Brukseli zaproszono kilkudziesięciu gruzińskich samorządowców, a potem zorganizowano szkolenie w Tbilisi. Szczególnie ważne było przekazanie informacji na temat możliwości wykorzystania funduszy europejskich. Projekt REGIO TAMAR doprowadził do wydania podręcznika o Europejskiej Polityce Sąsiedztwa w języku gruzińskim. Miało to ogromne znaczenie dla upowszechnienia tego projektu w całym kraju.

Polscy działacze samorządowi z Wielkopolski także podjęli wiele przedsięwzięć w tej dziedzinie. Pomagano na przykład stworzyć strategię rozwoju Kutaisi, prezentując dokonania polskich miast – Torunia, Płocka, Poznania. Działania te wsparły Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Fundacja im. Stefana Batorego i „Gazeta Wyborcza”. Koordynatorem ze strony polskiej była Katarzyna Morawska, a ze strony gruzińskiej George Kelauridze. Sporadyczne kontakty obu stron uzupełniają porozumienia o stałej współpracy niektórych miast polskich i gruzińskich.

²⁸ Projekt współfinansowany przez polskie MSZ zrealizowano wspólnie z Fundacją Kaukaz. Obszerniej: Kaukaz.net

Takie porozumienie realizuje na przykład Puszczykowo. Z informacji Urzędu Miasta wynika, że zainicjowała je w 2006 r. ówczesna radna (potem burmistrz) Małgorzata Ornoch-Tabędzka. W 2007 r. kontynuowano te działania dzięki udziałowi miasta w projekcie „Twinning Gruzja”, realizowanym w ramach programu MSZ „Pomoc zagraniczna 2007”. Ze strony gruzińskiej w projekcie uczestniczyło pięć miast z regionu Samcche-Dżawachetia – Bordzomi, Aspindza, Achalcycze, Ninocminda, Adigeni. Z polskiej strony w projekcie wzięli udział samorządowcy z Puszczykowa, Gostynia, Grodziska Wielkopolskiego, Murowanej Gośliny i Sierakowa²⁹.

W kryzysowym okresie wojny gruzińsko-rosyjskiej latem 2008 r., dzięki nawiązanym wcześniej kontaktom, w krajach UE podjęto działania, których celem było zorganizowanie pomocy humanitarnej dla Gruzji. W Polsce deklarację zaangażowania się w tę pomoc złożył marszałek wielkopolski Marek Woźniak. Doprowadziło to do przekazania sprzętu i materiałów medycznych oraz zorganizowania w Polsce wypoczynku dla dzieci z terenów objętych działaniami wojennymi. Realizacja tych form pomocy kolejny raz ujawniła niezdolność jej przyjęcia przez gruzińskie urzędy. Okazało się na przykład, że sprzęt medyczny i leki były przetrzymywane na lotnisku, co groziło ich zniszczeniem. Konieczne były monity i interwencja na szczeblu ministerialnym, by odblokować te dostawy. Rozumiejąc konieczność stałego wspierania pomocą humanitarną Gruzji, zadeklarowano udzielanie takiej pomocy także w przyszłości³⁰.

Doświadczenia zebrane podczas wojny z Rosją spowodowały poszerzenie projektu o szkolenia z zakresu zarządzania kryzysowego. Projekt sfinansowały wspólnie polski MSZ i Wielkopolski Urząd Marszałkowski. Jeszcze większe znaczenie mają inicjatywy samorządu wojewódzkiego, których uwieńczeniem było zorganizowane w Poznaniu w dniach 8–9 września 2010 r. spotkania Komitetu Regionów Partnerstwa Wschodniego CORLEAP³¹

UWAGI KOŃCOWE

Na kaukaskie przemiany polityczne aktywnie oddziałują liczne czynniki zewnętrzne. Wśród nich największe znaczenie ma od XIX w. polityka Rosji, która po przyłączeniu prawie całego Kaukazu samodzielnie decydowała o przemianach w regionie, przyznając początkowo Gruzji specjalny status. Konflikty

²⁹ Kopia informacji w archiwum autora. Po realizacji projektu „Twinning Gruzja” w roku 2007, w ramach działania Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP „Pomoc Polska 2007”, realizowano kolejne projekty. Wymieniony projekt uzyskał dofinansowanie w wysokości 212 174 zł, przy wkładzie miasta 5245 zł. Liderem projektu było Stowarzyszenie Partnerzy dla Samorządu.

³⁰ Wydarzenia te ujawniły nieudolność gruzińskiej administracji, odpowiedzialnej za przyjęcie oferowanej przez polską stronę pomocy. Skłoniły też wielu polskich działaczy do zweryfikowania wcześniejszych deklaracji pomocy.

³¹ Obszerniej o tej międzynarodowej konferencji z udziałem przedstawicieli państw kaukaskich w portalu Serwis Samorządowy PAP (dostęp październik 2010 r.)

toczące się współcześnie na Kaukazie Południowym są w dużej mierze spadkiem po okresie panowania rosyjskiego. Ich rozwiązanie na drodze militarnej jest mało prawdopodobne. Tym bardziej, że do rywalizacji o wpływy na Kaukazie włączyły się pod koniec XX w. USA i UE. Dlatego należy promować takie sposoby szukania porozumienia, które rokują trwałą stabilizację. UE wspiera ten proces przez pomoc dla inicjatyw pozarządowych, których celem jest poprawa warunków życia ludzi. Z pewnością jest to droga długa i wymagająca sporych nakładów, ale umożliwi zbudowanie nowej jakości w relacjach między grupami etnicznymi mieszkającymi na Kaukazie.

Przedstawione w artykule doświadczenia z działalności gruzińskich NGO są przykładem możliwości rozwiązywania konfliktów i budowania społeczeństwa obywatelskiego. Dopiero zmiana sposobu myślenia i działania może pozwolić mieszkańcom tego kraju znaleźć porozumienie i zbudować stabilność polityczną. Istotną przeszkodę w realizacji tych zamierzeń stanowi ingerencja Rosji, zainteresowanej w destabilizowaniu sytuacji. Dlatego powodzenie działań stabilizujących powinno być wspierane przez skłonienie jej do rezygnacji z tej polityki.

Opisane działania skłaniają do stwierdzenia, że dokonujące się w Gruzji przemiany polityczne są współtworzone przez działające tam organizacje pozarządowe. Znaczenie podejmowanych przez NGO działań należy postrzegać na dwóch płaszczyznach – pierwszej związanej z realizacją konkretnych przedsięwzięć, które wpływają na poprawę warunków życia ludzi (określimy ją jako ekonomiczną), i drugiej czysto politycznej, aktywizującej obywateli. Dobre przyjęcie przez Gruzinów tej formy działania dowodzi dużej operatywności zaangażowanej w nią grupy organizatorów, którzy dostrzegli nowe potrzeby wynikające z rozwoju sytuacji w Gruzji. To ważna konstatacja, ponieważ wskazuje, że podstawowym wymogiem proponowanych Gruzji projektów jest ich aktualna przydatność do rozwiązywania najważniejszych problemów, wśród których są relacje z sąsiadami. Niewątpliwie priorytetami przy współpracy z gruzińskimi organizacjami pozarządowymi powinno być wspieranie organizacji lokalnych działających na terenie całego kraju, rozwijanie ich bazy członkowskiej, budowanie pozytywnego wizerunku NGO. Dobrze w tej dziedzinie prezentuje się polska pomoc dla gruzińskich NGO.

Niedoskonałość zastosowanych przez gruzińskie władze metod postępowania w przeszłości przyczyniła się do zaostrzenia się konfliktów interesniczych na terenie kraju. Efektem jest zagrożenie integralności terytorialnej państwa gruzińskiego. Cały czas w Gruzji toczy się także ostra walka polityczna między ekipą rządzącą a opozycją. Uwikłanie w te przemiany gruzińskich NGO zmusza ich członków często do deklaracji politycznych, co negatywnie wpływa na ich odbiór społeczny. Z drugiej strony organizacje te są dzięki temu w głównym nurcie toczących się przemian. Stwarza im to doskonałą możliwość bezpośredniego oddziaływania na ich ostateczny kształt. Dostrzegając liczne niedoskonałości w działaniach gruzińskich organizacji pozarządowych oraz ich uzależnie-

nie od zewnętrznego finansowania, trzeba stwierdzić, że odgrywają obecnie ważną rolę w zmienianiu postaw społecznych i reformowaniu kraju. Dostarczając kadr dla instytucji państwowych, wpływają na kierunek rozwoju kraju.

POLITICAL CHANGE IN CONTEMPORARY GEORGIA
AND ACTIVITIES OF ITS SOCIETY

Abstract. In the article has been undertaken an attempt to analyze the process of political change in Georgia and in South Caucasus during last two decades. The author following recent research reflected in the literature particularly focused on activities of non-governmental organizations. Analysis of their achievements is based on two prerequisites. The first, is the leading role of Georgia in promotion of democratic values in Caucasus region. The second, is appreciation of the impact of georgian non-governmental organizations on the Caucasus region as a whole.

Analysed in the article political change undergoes under conditions of influence of both neighbours and international organizations. Particular focus in the article was set on activities of Russia, USA and European Union. Special attention was given to the analysis of relations between Georgia and Russia including historical perspective. It has been emphasized that Russian was a bridge between Georgia and Europe during two centuries. Currently Caucasus nations undertake attempts to establish direct relations with European nations. For European states and European Union it creates a good conditions for political activities. An described in the article example of such activities are programs aimed also at support of non-governmental organizations.

Key words: Caucasus, Georgia, NGOs